

FOUCAULT VE BURJUVA FEMİNİZMİ

Türkiye gibi ülkelerde de, özellikle 1990lardan beri, sol olarak nitelenen çevrelerde, ciddi bir hayalet avı artarak devam etmektedir: Feminist ve eşcinsel/queer teorilerin¹ dahil olduğu tikelciliğin (particularism) egemenliği ve buna karşı gelme konusunda herkesin sinmesi ve herkesin “özcü üst-anlatılardan” (essentialist meta-narratives) korkarak, ondan uzaklaşması. Dikkat edilirse iki korku var: birincisi, istisnalar ve micro-yapılar üzerinde duran tikelci egemenliğin gelmesi ve buna karşı çok az kişinin eleştiri üretmesi. İkincisi ise, özcü üst-anlatı diye geçersiz ilan edilen Marksizmden korkudur. Tikelcilik, toplumsal yapı ve bütünlük yerine, tek bir konunun, tek bir nedensellik bağının (örneğin cinsiyetin veya etnik grubun) işlenmesi anlamına gelir. Özcülük, evrensel konunun, tümün, temel olanın, esas olanın işlenmesidir. “Sol” olarak nitelenenler Marksizmden bir hastalık gibi uzaklaşıp postmodern, postyapısalcı ve post-marksist görüşlere sarılmaya devam etmektedirler, çünkü bu görüşler aynı zamanda hem toplumdaki özel/tekil olanları ele alıp eleştiriyor hem de kapitalist sistem tarafından sıcak karşılanıyor. Usavurma/reason üzerinde duran kişi, “kendini filozof olarak ciddiye alınmasını isteyen insan” diye alaya alınmaya başlandı. Sorun artık tarihsel toplum ve tarihsel insan gibi özcü bir açıklama getirmeden çıktı; onun yerini, ya “özne” ve “özneyi konumlandırma” ya da “kimlik, ötekilik, ötekileştirme” aldı. Özne ve Öteki ile tikel evrenselleştirildi, çünkü tikel olarak ele alınan cinsiyet ve seksüel tercihler, etnik kimlikler, ayrımcılık her toplumda var olandır. Marksizmden, bu cinsiyet ve cinsel tercihlerin, ötekilik ve kimliklerin yeri, bireysel özgürlükler ve çoğulcu anlamlandırmalar gibi bir alana sıkıştırılmamıştır; Marks kadını ele aldı ama “cinsel ırkçılık” ile değil, kadının özgürleştirilmesi bağlamında ele aldı. Marks toplumsal üretim tarzı ve ilişkileri içinde insanın/çalışanların yabancılaşması üzerine eğildi: Çalışan kişi sadece boş zamanında kendini “evde” hissettiği ve işte ise “evsiz” hissettiği üzerinde durdu. Onun için temel sorun, örneğin kadının erkek tarafından boyunduruluk altına alınması değildi; onun için asıl araştırma birimi genetik yapı, cinsiyet, yaş ve kültür değildi. Emtialaştırma ve insanın sömürülmesiydi. Marksizmden sınıflara ayrılmış bir dünya var ve bu sınıflar içinde cinsiyet gibi kimliklere ve çıkarılara göre de dayanışmalar kurulabilir.

Özellikle ABD’deki “sol” ve Avrupa’dan alınıp ABD’de yeniden biçimlendirilerek dünyaya yayılan yaklaşımlar, Marks’ın yaklaşımını, ele alınan konuları ya bir kenara ittiler ya da geçersiz ilan ettiler. Onun yerine “kimlik siyaseti” (identity politics) denen ve toplumlarda ekonomik ilişkiler dışında olan ve ekonomik ilişkiler düzenine karşı tehlikeli olmayan, tam aksine böl ve yönet pazar politikaları için işlevsel olan “kimlik özellikleri” ve “kimlik politikaları” üzerinde durmaya başladılar. Grup kimliğini bu şekilde tanımlama kaçınılmaz olarak, bu tanımlamaya yönelik çözüm arayışlarının da çıkmasını ve dikkatlerin o yöne odaklanmasını getirmiştir.

İlginç olan bir gerçek de şudur: kimlik politikaları (identity politics) ve post-modern akımların egemenliğinde kadınlar ve etnik gruplar ile ilgili haklar bol bol konuşulurken, kadınların haklar alması ve kullanmasıyla ilgili önemli değişimler sol-politikanın yoğun olduğu 1960 ve 1970lerde olmuştur. Sosyal adalet gibi etik karakterden yoksun olan post-yapısalcı yaklaşımlar sosyal/toplumsal yanlarını kaybetmişlerdir. Aranan, sosyal adalet temelinden hareket etmediği için, liberal veya ilerici firma yasalarına itibar sağlamaktır.

Foucault gibi hemen her aydın ve feministler, post-yapısalcılar, hem “büyük anlatılar” (grand narratives) diye Marksizmi ve pozitivistliği red ederler, fakat, bunu yaparken, çoğu liberal aydınların ve Marks’ın insan ve toplum anlayışından faydalanırlar. Böylece, önce Marks tanınır, sonra reddedilir ve ardından, bazıları tarafından, yeniden keşfedilir; ama üretim tarzı ve ilişkilerinden (ekonomik indirgemecilikten) arındırılarak. Bu faydalanma nedeniyle, eleştirelilik iddiası geçerli görünür. Kimlik siyaseti ile gelenlerin, (örneğin feminist anlayış veya “queer” teoriyle gelenlerin) kimlik çıkarı ötesinde,

¹ Queer: heteroseksüel egemenliğin getirdiği heteronormative toplumun seksüel tercihler ve ilişkilerle ilgili değerlerine uymayan, bu değerleri soruşturan kişi, yaklaşım, cinsiyete dayalı kimlik, bu kimlikteki insanın kendini-güçlendiren anlatısı veya bu kimlikteki insanı anormal olarak niteleme veya aşağılama. Günlük argo Türkçe’de “yavşak”; günlük Türkçe’de, bu kavramın karşılığı yoktur, çünkü bu kavram hem erkek hem de kadın homoseksüelliği içeren bir kavramdır.

çevresindeki dünya umurunda bile değildir; Önemli olan, örneğin “kadın temsili” sorunu vardır ve bunun da kadının örneğin mecliste erkek sayısına eşit oranda olması gerekir; Ama mecliste üretilenler ve bunların sonucu onları ilgilendirmemektedir; önemli olan kadının meclisteki temsildir. Dolayısıyla, sorun kadının kapitalist düzende pay alma sorunudur, bu payın kimden ne için ve ne pahasına alındığının hiçbir önemi yoktur. Hele kimlik siyaseti “arzu performansı” olduğunda, artık mikro-siyaset en yüksek egemenlik seviyesine ulaşır; kimlik siyaseti, arzular ve gereksinimler üzerinde yapılan ideolojik ve materyal/vücutsal yarış olur. Marks’da arzu sonsuz emtia üretiminin sonucu olarak ele alınır ve gerçeği yakalamak için de bu zorunludur.

Foucault, çağdaş kapitalist sermayene benzer: Gittiği yerdekileri kendisi için alıp kullanan, işi bittiğinde, yeni bir yere giden ve orada da aynı şeyi yapan kapitalist sermayenin kendisi için var olan tarihsel öznelere kullanmasına benzer. Aynı zamanda, kapitalizmin kendisi için tutarken, sahiplenirken, kullanırken ve kendini gerçekleştirirken bunu ötekilerden geçerek yapmasına (diğer öznelere öznellikten etmesi veya bağımlı özne yapması veya nesnelleştirmesine benzer). Ötekinin kullanımı: Meksika sınırlarına dizilen ve Meksikalı kaçak işçileri sömüren Amerikan sermayesi, oradaki işinde acııcılığı, sürekliliği sağlamak için, Güney-Doğu Asyaya göçtü ve şimdi de Orta Asya’da at oynatıyor. Foucault’nun da ilk at sürdüğü yer 1960lardaki popüler olan yapısalcılık (structuralism) ve popüler olan kültürelci. 1966’daki “*The Order of Things*” yapıtı bu zamanın ürünüdür. Foucault o zamanlar Fransız entelektüel yaşamında yaygın olan fenomenolojik existentialisme (Sartre) ve Marksizme saldırdı. Sartre Foucault’yu “tarihsel duyudan yoksun olan, sistemi ve dengeyi savunan biri” olarak niteledi ve Foucault’un çalışmasını “burjuvazinin son ideolojik savunusu” olarak değerlendirdi. Foucault, bu durumda 1966-1968 arasında Tunus’ta sessizce Sartre’a yanıt vermek için hazırlandı: Foucault insanın, metindeki-pratiğin (discourse) bir sonucu olduğunu ve “yazarın yazma tarzının bir ürünü” olduğunu savunacaktı. İlginç olan, Foucault ve benzer şekilde “discourse” kavramını kullananlar, sosyolojinin ve özellikle Marks’ın praxis veya pratik kavramını alıp, onun yerine “discourse” kavramını ikame etmektedirler; zaten başka türlü yapamazlar, çünkü praxis yaşayan insanın pratiğidir; “discourse” yaşayan insanın pratiğinin ürünündeki (dergideki, kitaptaki, televizyondaki, filmdeki, giysisindeki, özlüce metindeki) pratiğidir; bu da ancak “discourse” kavramıyla karşılanabilir. Benzer şekilde, gerçek insan ilişkisindeki “tarihsel ve şimdiki bağlam” yerine, bu tarihselliği ortadan kaldıran ve ifade edilmiş (kurgulanmış, bitmiş) metinlerin inşasına bakarak kurulan metinlerarasılık (intertextualite) kavramını getirmişlerdir. Metne indirgenmiş bir metinler dünyasında, kaçınılmaz olarak, yazar (özne, aktör) yazma tarzının ürünü olacaktır. Bu “yazma tarzının ürünü” deyimindeki “yazma” kavramını kaldırıp, yerine “üretim” kavramını koyduğumuzda, Marks’a ulaşırız: “Üretim tarzının ürünü.” Marks’tan aşırılan ve yerine ikame edilen kavramlarla, hem Marksizme karşı tezler üretilirken, Marksizm kullanılarak, tekrar Camera Obscura’daki, gerçeği tersine çevirme gerçekleştirilmektedir. Bu kez, idealist felsefe, ifade edilenden (manifest content), üründen (product) hareket ederek ve ürünü düşünen insanın bir diğer bir ürününden (dilsel, discursive yapıdan) geçerek açıklamaya çalışarak, idealist felsefeye geri dönmektedirler.

Foucault, 1968’de, Tunus’tan yapısalcı “*The Archeology of Knowledge*” yapıtıyla döndü. Bu yapıt Sartre’ın hayatına ve çalışmalarına bir saldırı olarak hazırlanmıştı. Fakat 1968ler onu çalıştığı Üniversitede Maoist bir arkadaş, protestocu öğrenciler tarafından istila edilen bir okulda polis saldırısı, polis gazı ve soruşturmasıyla karşılaştırdı. Bu onu nefret ettiği Sartre ile aynı platforma koydu ve Foucault entelektüellerin “evrimi itmede” önderlik rolünü öne sürdü. Belki de polis soruşturmasında, polis devletin “her şeyi bilmek istediğini, ama hiçbir şeyi bildirmek istemediğini” öğrendi. Bu öğrenme sonucunda, toplumu ve devleti hapishane/polis toplumu/devleti olarak görmeye başladı ve panaoptik anlayışını getirdi. Foucault *The Order of Discourse* yapıtında, materyal olanla (sosyal yapıyla) materyal-olmayanı ilişkilendirdi: Discourse’da bir “dış” olduğunu benimsedi ve discourse’u discourse’un sosyal fonksiyonuna bağladı. Sosyali geçici ve teleolojik “bilme arzusu” olarak sundu.

1972ye gelindiğinde, Foucault Marksist güç/iktidar ve devlet analizini yetersiz olarak tanımlamaya başladı. 1975’de *Disiplin ve Ceza* kitabı yayınlandığında, Foucault Deleuze’den uzaklaştı; Foucault’da Marksizmin ve sınıf mücadelesinin izleri büyük çoğunlukla ortadan kalktı. *Disiplin ve Ceza* yapıtında,

örneğin, 19. yüzyıl cezanın dönüşümünü, “değişen kapitalist mülkiyet ilişkilerinde alışlagelmiş ilişkilerin suç sayılmasına” bağlaması Marksist açıklama örneklerinden biridir. Benzer şekilde, *Seksüelliğin Tarihi* yapıtında, burjuvazinin önce kendi sınıfı içinde seksüel ilişkileri dönüştürdüğünü ve sonra diğer sınıfları hedeflediğini belirtir.

Foucault 1970 ortalarından sonra, André Glucksmann and Bernard-Henri Lévy gibi Yeni Filozoflar denen, siyasal liberalizm üzerine yönelen ve “artan sosyal barbarlığa karşı” bir çeşit Hristiyan ruhanilik ile ilgilenenlerle arkadaş oldu. Bu nedenle, Foucault’nun 1978-79’da Humenyni’yi İran Devriminde desteklemesi, din ve etikle ilgilenmesi şaşırtıcı değildir. Amerika’da 1979’da arkadaşlık kurduğu Peter Brown ile ilişkisinin sonucu “ruh” adlı yapıtı buna örnektir (Paras, 2006).

Foucault’nun entelektüel serüveni, “öze-dönüşlü insan özne” (reflexive human subject) üzerine odaklanmaya doğru gitti. Bu özne, kendi hayatına şekil vermeyi (stylizing) aktif olarak yapan öznedir. Bu tür subjektivizme yönelimde, Fransa’da ve University of California Berkeley’de Paul Veyne, Pierre Hadot, Stephen Greenblatt ve Peterbrown gibi aydınların etkileri oldu; bu etki konusunu bazıları kabul etmemektedir; fakat Foucault’nun öznesinde yine de self/kişi sosyal bir biçimdir, üründür, bir öz değil; bu biçim (self) daima kendi ile özdeş değildir (Bernauer ve Rasmussen, 1988).

Foucault Marks’ın diyalektik metodunu reddeder, onun yerine “geneology” yaklaşımını koyar. Güç ilişkilerini Marksist üretimin materyal koşullarıyla ilişkilendirmez; diskursif ilişki içine yerleştirir.

Tarih: Foucault’nun tarih anlayışı Nietzsche’nin geneology olarak adlandırdığı görüşe dayanır. Bu anlayış yerel, özel, parçalanmış, ezilmişin yeniden keşfi üzerine odaklanır; totalleştiren discourse’ların (yani Marksizme ve pozitivistizmin) zorbalığına karşı üretilmiştir. Bu yaklaşım tarzı, küresel pazarın arzu ettiği yaklaşım tarzıyla örtüşmektedir. Asla sınıftan ve sınıf ilişkilerinde bahsedilmeyecek. Onun yerine, marjinali öne çıkartacak, etnik ve cinsiyet gibi grupları ve özellikle özne olarak bireyi öne çıkartacak ve bireyin konumlandırılışını sınıfsal ilişkiye bağlamayacak, onun yerine serbest/özgür iradeye, ve bunun ifadelerinden biri olan güç/iktidar uygunlamasına bağlayacak. Böylece, sınıf eleştirisi bireyin, grubun veya gücün eleştirisine dönecek.

Foucault, her kültürelcinin, yapısalcının ve liberal çoğulcunun yaptığı gibi, Marksistlerin ve Marksist ekonomistlerin çağdaş siyasal hayatın çoklu mücadelelerini anlayacak kapasite göstermediklerini belirtir. Bu mücadeleleri anlayabilmek için siyasal analiz, siyasal imajinasyonu kontrol eden doktrin olan Marksizmden kurtulmalıdır. (göya, Marksizmi red etmiyor, doktrin olarak reddediyor). Foucault Marksizmden kurtulmayı sosyal sınıf analizi yerine, diğer kategorilerin analizde kullanılmasında bulur. Bu kategorilerde, kapitalist pazarın (post-Foucaultcular da neo-liberal küresel pazarın) çıkarlarının bilişsel/ideolojik promosyonunu, modern (post-Foucaultcular da post-modern koşulun) koşulun liberal çoğulculuk görünmeyen, fakat aslında liberal çoğulculuk içine düşen eleştirisini getirerek yaparlar. Bu tür analizde Foucault’nun yaklaşımındaki önerileri: Siyasal analiz, partinin otoritesi altındaki tüm sesleri dinlemeli. Boyunsundurulmuş sesler yönetilen nüfus olarak vardır (dolayısıyla, sosyal sınıf yoktur, nüfus yönetenler ve sayısız alt kimlikteki yönetilenlerden oluşur). Foucault, devletin biçimlenmesini ve analizini yaparken temel hareket noktası ve tartışma eksenini nüfus olmaktadır. Foucault nüfus düşüncesinden hareket ederek çağdaş politika için devletin analizini yapmaktadır.

Foucault’ya göre güç basitçe baskıcı olma yerine üreticidir. Güç “tutulmaz,” ilişkisel olarak işler. Toplumun kalbinde değil, kılcal damarlarında incelenmelidir. Dolayısıyla, Foucault için bu güç, yerel ve o anki seviyede kendi mantığına göre işler. Foucault gücü mikro-seviyeye (özneye ve özneler arası ilişkiye) indirirken, sosyal sınıf ve devlet olarak gücün toplanmasını da kabul eder; fakat bu gücü, gücün “mikrofiziğini” kullandığını ve sömürgeleştirdiğini belirtir. Bu tür yaklaşımlara göre, çeşitli bireylerin (kadın, eşcinsel, mahpus, mental hastaların, etnik grupların, çevrecilerin) üzerindeki egemenlik sermayenin egemenliği değildir; bu yaklaşımı benimseyenler, aslında kapitalist yönetime işlevsel olan gündelik mücadele ve direnişini incelerler.

Feminist ve queer teorileri çoğunlukla postmodernizmin direniş biçimi içine düşer, çünkü geleneğin eleştirel inşa-çözümüyle ilgilenir; geleneğe asla dönmek için. Marksist kuramsal çerçeveyi reddederler, dolayısıyla birey üzerinde çok dururlar; tutucuların gerici sosyal politikalarını desteklerler: Hükümetlerin ve devlet politikalarının firmalara teşviki ile trilyonluk kaynak aktarması gibi konularla ilgili olarak pek bir şey söylemezler; ama bireylerin devlet yardımı almasına karşı gelirler. “Düşmanla (erkek) yatma” derler, asıl düşmanla yatmak ve yatırmak için. Buna, yeni-post-modern sosyal-demokrat parti politikası denebilir.

Feminist ve queer teoriler Marksizm gibi teorilerin parçalanması yolunda en etkin olan yapılardır. Bunun nedeni siyasal ekonomiden “kimliğe” doğru kaçan sol düşünce akımını temsil etmeleri ve kapitalizm için işlevsel olduklarından, yoğun bir şekilde liberal güç yapılarından destek bulmalarındandır. Gülünç değil mi: Feministler “kişi siyasal” der ve kimlik politikası tartışır. Queer teorileri, bireyselleştirmede daha ileri giderek her tür kolektif kimlik gereksinimini eleştirirler ve kimliğin kendi öznesine zarar vermek için kullanılabileceğini belirtirler. Buna Foucault’nun kültürel kimliği açıklamasına örnek verebiliriz. Queer kavramı hem lesbiyen hem de gay grupları temsil etmesi için çıkarılmıştır. Bu kavram monolitik karakterdeki kimliğin yerini alması ve çok katmanlı bir kimlik verilmesi için öne sürülmüştür. Dolayısıyla, queer her ırk, cinsiyet etnik grup içindeki kimlikleri temsil eder. Dolayısıyla, queer teori kendini egemen discourse’un aksine, anti-asimilasyoncu ve anti-ayrımcı olarak sunar. Foucault bu sunumla, aslında asimilasyon değil, öznel cinsel tercihler bazında koalisyonu fikrini aşılır.

Dikkat edilirse, burjuva feminist, post-yapısalcı, post-modern gibi isimlerle gelen yaklaşımlar ve Foucault, eleştiri getirir; Hitler de eleştiri getirmişti; fakat bu tür yaklaşımlar, sosyal bakımdan gerici; en iyi biçimleriyle, kapitalist düzeni tasdik ettikleri için tutucudurlar. Kimlik politikası kendini liberal çoğulcu ve hatta sağcı yeni-liberal ideolojiden ayırt etse ve onların ötesinde olarak sunsa bile, bu politikaların 21. yüzyıldaki pazar koşullarına göre uyarlanmış şekilleri olmaktan öte gidemezler; çünkü, temel olarak, sundukları açıklamalar ve ürettikleri politikalar kapitalist yapıyı dönüşüme uğratabilecek bir karakterden çok uzaktır ve aslında, kapitalist pazar için oldukça işlevsel bir rol oynarlar. Feminizm veya kimlik politikaları gibi herhangi bir mikro-teori, üretim tarzı ve ilişkilerini kenara itiyorsa, insanı kenara itiyor demektir.

Amerikan feminizminde ilk dalga 19. yüzyılın başında “oy için mücadele” ile başladı ve 1920’de kadınların oy hakkıyla bitti. İkinci dalga Betty Frieda’nın *The Feminine Mystique* yapıtıyla başladı ve yasal haklar için mücadele etti. Şimdiki üçüncü dalga ise, “queer teori” ile birlikte gelişti ve onun düşüncelerini benimsedi. Örneğin, erkek-kadın ve çocuktan oluşan geleneksel “aile” yapısına karşı çıktı: Feminist ve queer teorilerde çoklu perspektif ve ideolojik birlik eksiktir; bu teoriler kolektif siyasal eylem getirmeden yoksundur; toplumsal değişim için gerekli herhangi bir anlamlı sosyal eylemi besleyecek güç yapısı getirmezler. Bunun için, bu teorilerin ortak bir kimlik ve amaç duygusu yaratacak bir karaktere sahip olmaları gerekir ki bu onlarda yoktur. Marksizm ortak amaç duygusu sunan bir yapıya sahiptir. Bu tür teorilerin başarısı ancak siyasal güçlerin (veya elitlerin) çıkarlarına uygun olduğu zaman ortaya çıkar. Ailenin ve evliliğin imtiyazlı olması ve desteklenmesi ve buna karşı evlenmeyenlerin ve queerlerin desteklenmemesi, tarihsel toplumun getirdiği sonuçlardan biridir. Bu tür marjinal grupların dışlanması son bulması ancak bu sonucu oluşturan koşulların değişmesiyle olur; dolayısıyla sorun bir yasayla verilen hak veya koruma, hem anlamsız hem de yeni bir ayrımcılık demektir. Bu ayrımcılıkta, örneğin queer teori heteroseksüelliğin eleştirisi ile seksüel-tercihe dayanan bir tür ırkçılık getirir.

Feminist ve post-foucaultcu teoriler Marks’ın da açıklamalarını kendilerine uydurarak, “tutarsızlığı” çoğulculuk anlatılarıyla egemen yaparlar. Bir yandan “ayakbağı olmayan birey” fikrinin bir hayal olduğunu sunarken, bireysel kendilik duygusunu, bireysel özerkliği, diğerlerinde ve diğerlerinden (diğer bireylerden) geçerek gerçekleştirdiğimizi belirtirler. Bu anlatı, marksizmin, insanın ancak toplum içinde ve toplumdan geçerek özgür ve köle olduğu anlatısından “aşırılmıştır”, bu “aşırımda” “toplum” yerine “diğer özerk bireyler” kavramı yerleştirilmiştir. Dolayısıyla, bireysel etkileşim ve iletişimle bireysel

özgürlüğünü ifade eden bireyler dünyası var. Şikayetleri ne? Merhum-modernitenin (late-modernite) hipermarketlerinde, bireysel tercih hayalini yaşıyoruz; bireysellik geçmişin ataerkil, hiyerarşik ve feodal düzenlerindeki gibi bir sosyal ilişkidir.